

V. Szűcs Imola

„ÉNEK ŐRZI AZ IDŐT”*

Újra a Bartók-egyneműkarok szövegforrásainak nyomában

BEVEZETÉS

Az 1935-re datálható 27 gyermek- és női- illetve az *Elmúlt időkből* címet viselő férfikari ciklus különálló csoportot alkot Bartók Béla kórusművészetében. Korábbi kórusai népdalfeldolgozások voltak, ez alól csak a *Cantata Profana* kivétel, ám az is egy teljes balladát dolgoz fel. A gyermek- és női- illetve kórusművek komponálásakor azonban Bartók már csak szövegeinek megválasztásakor fordult a korabeli folklórgyűjteményekhez, s a népi szövegeket is sokszor variálva használta fel, ami nehezíti a forrás azonosítását.¹ Somfai László 1969-ben külön tanulmányt szentelt a források bemutatásának, ám a 27-ből csak 21 kórusmű szövegét sikerült azonosítani, ahogy írta, a „további feladat a folkloristákra vár”.² Munkájában helyet kapott az *Elmúlt időkből* közvetlen szövegforrása is, ám, mint arra maga is kitért, az első és utolsó tétel eredetének nem tudott alaposabban utánajárni.³

Ez a mű már szövegválasztásában is különbözik az addigi kórusoktól. Tekintettel a korai folklorisztikai kiadványok még némileg vegyes anyagára,⁴ merész volna biztosan állítani, hogy ez volna az egyetlen bartóki műdal-kórusfeldolgozás. Azonban bizonyosan az egyetlen, ahol a szerző maga is jelölte, hogy műdalszöveget is tartalmaz, vagyis tudatosan nyúlt ilyen forráshoz. Hogy pontosan mihez, arra Somfai László csak Dubinszky Mátyás énekeskönyvének említésével utalt.⁵ A művet kórusával először előadó András Béla évtizedekkel a bemutató után írt cikkében fájlatla a mélyebb feltárás hiányát.⁶

* A tanulmány első változata Vikárius László Bartók-kurzusán készült, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem muzikológus MSC képzése keretében.

1 „Sokáig rejtély volt, honnan származnak a versek.” Szabó Miklós: *Bartók Béla kórusművei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1985, 21.

2 Somfai László: „Bartók Egynemű kórusainak szövegforrásáról”. In: *Magyar Zenetörténeti tanulmányok Szabolcsi Bence 70. születésnapjára*. Szerk. Bónis Ferenc, Budapest: Zeneműkiadó, 1969, 359.

3 Uott, 371.

4 Bartalus gyűjteményében népdalként szerepel többek között Petőfi Sándor *Anyám tyúkjá* című verse is. Bartalus István: *Magyar népdalok: egyetemes gyűjtemény*, VII. Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1896, 120.

5 Somfai: i. m., 371., *Dubinszky Mátyás énekeskönyv 1787* (kézirat), OSZK Oct. Lat. 96.

6 András Béla: „Egy Bartók bemutató margójára”. *Kóta*, I/1. (1971), 12.

Szabó Miklós a Bartók-kórusokról írt könyvében még visszatért a kérdésre két, Somfai László tanulmányában nem szereplő szöveg (*Leánykérő, Párnás táncdal*) feltételezett helyének rövid említésével,⁷ de ezután a szövegek forráskutatása úgy tűnik, elfelejtődött.

Jelen írás ezt a megkezdett kutatást kívánja folytatni, elsősorban a szöveg eredetének András Béla által hiányolt feltárásával a férfikarok első és harmadik tételében.⁸ Ehhez, a szövegnek a Bartók-életműben elfoglalt egyedi helye miatt, először a műköltészet és népköltészet viszonyáról kell szót ejteni. Vizsgálni kell azután a történelmi közeget, melyben a versek születtek, azok kéziratok forrásait, variánsait, esetleges, bizonyos formában való népköltészeti utóéletét. Végül helyet kap azon szövegek bemutatása, melyeket Somfai László munkája után sikerült részben vagy egészben megtalálni.

1. „Régi népi és múdalszövegek alapján”

A fentieket írta Bartók Béla az *Elmúlt időkből* című háromtételű kórusművének címlapjára, noha egyik tétel versének a szerzőjét sem ismerjük. „Dubinszky Mátyás XVIII. századi költőnek verstörédeiből állította össze” – írja munkájában Szegő Júlia,⁹ s az állítás a mai kutatások fényében annyiban helytálló,¹⁰ hogy az Erdélyi János által közölt első tétel alapjául szolgáló szöveg¹¹ valóban rokonságot mutat Dubinszky 1787-ben papírra vetett szövegével. Dubinszky Mátyás kéziratok könyve¹² azonban nem egy költő saját verseskötete, hanem a közköltészet kutatói által „mindenes gyűjtemény”-nek nevezett forrás,¹³ melyben latin és magyar szövegű énekek vegyesen szerepelnek. Hogy hol a határ a főleg 17–19. századi kéziratok énekeskönyvekben, ponyvákban és diákmelodiáriumokban terjedő közösségi költészet és a népköltészet között, máig vita tárgya, néhány évtizeddel ezelőttről a két fogalom összemosására is találunk példát.¹⁴ A népköltészet meghatározásának egyik lényeges eleme, az, hogy a szerző személye homályba vész, a közösségi költészetre is igaz, még ha egyik-másik szöveg konkrét szerzőjét azonosítani is

7 Szabó Miklós: i. m., 22.

8 A második tétel szövege népköltészből származó kiszámoló, melyben a Bartók által eszközölt változtatást a Somfai tanulmány bemutatja. Jelen írás ezért ezzel, bár röviden kitér rá, részletesen nem foglalkozik. Lásd Somfai: i. m., 372.

9 Szegő Júlia: *Bartók Béla, a népdalkutató*. Bukarest: Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1955, 259.

10 Stoll István 1963-ban összeállította a fennmaradt kéziratok bibliográfiáját, melyben Dubinszky Mátyás kéziratának adatainál ez szerepel: „A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában. Nem láthattam”. Szegő Julianna könyvének fenti részénél a Magyar Néprajzi Lexikonra és Eckhardt Sándor munkájára („Parasztors a régi magyar költészetben”. *Irodalomtörténet*, 1951) támaszkodhatott, melyek Dubinszky könyvére hivatkoznak. A Dubinszky-kézirat napjainkban az Országos Széchényi Könyvtárban már szabadon kutatható. A két szöveg összehasonlítása a következő fejezetben található.

11 Somfai: i. m., 371. Erdélyi János: *Népdalok és mondák*, I–III. Magyar Népköltési Gyűjtemény. Pest: Beimel József, 1846-1848

12 *Dubinszky Mátyás énekeskönyv 1787* (kézirat), OSZK Oct. Lat. 96.

13 Küllős Imola–Csörsz Rumen István: *Közköltészet*. Régi Magyar Költők Tára, XVIII. század. Budapest: Balassi Kiadó, 2000 (a továbbiakban: *Közköltészet*), 32.

14 *Magyar Néprajzi Lexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977–1982, III., 327.

tudta a kutatás.¹⁵ Bizonyos álláspontok szerint a kettő között esztétikai értékükben kell különbséget keresnünk, mások a terjedés módját vélik meghatározónak.¹⁶ A tény, hogy Ortutay Gyula éppen esztétikai szempontok alapján vette föl népdalgyűjteményébe a férfikarok első és harmadik tételének szövegét,¹⁷ ékes elenérv a közköltészetet esztétikai szempontok alapján lenéző álláspontra. Az pedig, hogy ha az eredeti szöveg Dubinszkytól származik is, Erdélyi Jánosnál variáns szerepel,¹⁸ a terjedés módja szerinti meghatározás cáfolata.¹⁹ Az igazsághoz a legközelebb Kőszeghy Péter járhat, aki a közköltészetet így határozza meg: „Nem a nép alkotása, de a népnek szól”,²⁰ s persze így a bartóki értelemben vett nép, vagyis a parasztság nem őrzi azt sajátjaként.²¹ A közköltészet ilyen módon átmeneti típus és közvetítő a folklór és a műköltészet között,²² a diákság, városi polgárság, falusi értelmiség elsősorban írásos formában hagyományozódó költészete.

„Nincs boldogtalanabb a parasztembernél”

Honnan származik tehát a férfikari ciklus első tételének szövege? Erdélyi János forrásainak felsorolásakor erre nem ad választ.²³ Mint az előző részben említettem, Szegő Júlia és Somfai László Dubinszky Mátyásra hivatkozik, róla azonban felvidéki voltán kívül nem sokat tudunk.²⁴ A két szöveg összevetésekor azonban jól látható, hogy bár az Erdélyi Jánosnál szereplő verszet valóban tekinthető a Dubinszky Mátyás által hagyományozott szöveg származékának, attól mégis különbözik (1. táblázat a 206. oldalon).²⁵

Az első versszak ugyan teljesen egyezik, de a többi versszak nemcsak felcserélődik, hanem az egymásnak megfeleltethető versszakok szövege több ponton el is tér egymástól. Erdélyi János 2. versszaka, melynek tematikai ismétlése-megerősítése a negyedik versszak, nem szerepel Dubinszky Mátyásnál. Tematikájában is hiányzik viszont Erdélyinél Dubinszky 4. versszaka. A panaszéneknek Dubinszky énekesköny-

15 Például a szintén panaszalként elterjedt és részben folklorizálódott „Házamon rongyos a fedél” kezdetű vers szerzőjét Losonci Lászlóban, Arany János nagykőrösi tanártársában sikerült a kutatóknak azonosítani. Ortutay Gyula: *Magyar Népdalok*, II. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970, 703. De népköltészeti alkotások esetében is előfordult utólagos szerzőazonosítás, a „Szűcs Marcsa” című népballada például Mezőcsáton keletkezett 1822-ben, szerzője pedig Ujj Péter volt. *A folklorista Vikár Béla – Egy kiállítás képei és dokumentumai*. Szerk. Pávai István, Budapest: Hagyományok Háza, 2011, 22.

16 A különböző álláspontok szemléltetése: *Közköltészet*, 25–30.

17 Ortutay Gyula: *Magyar népköltészet*, I. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 482.

18 Erdélyi János: *Népdalok és mondák*, I–III. Magyar Népköltési Gyűjtemény. Pest: Beimel József, 1846, I. 283.

19 A terjedés szerinti elkülönítés lényege, hogy a közköltészet írásos formában terjed, a népköltészet pedig szájhagyomány útján. Ld. *Közköltészet*, 25–30.

20 Uott, 19.

21 Stoll Béla: „Közösségi költészet – népköltészet. Megjegyzések a XVIII. századi kéziratos szerelmi lírához”. *Irodalomtörténeti közlemények*, 62. (1958), 170.; vö. Bartók Béla: *A népzeneről*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1981, 9.

22 *Bándi Péter énekeskönyve*, 1837. Szerk. Csörsz-Rumen István. Kolozsvár: Kriterion, 2000, 10.

23 Erdélyi: i. m. I., 8–12.

24 Csörsz Rumen István–Szabó G. Zoltán: „Nem súlyed az emberiség!”. In: *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. Budapest: MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 356.

25 Tekintettel arra, hogy Somfai László részletesen bemutatta Bartók szövegváltoztatásait Erdélyi János közléséhez képest, ettől az összehasonlítástól e helyütt eltekintek. Somfai: i. m., 371.

Magyar Népköltési Gyűjtemény I.	Dubinszky Mátyás énekeskönyv
1. Nincs boldogtalanabb a paraszt embernél, Mert nyomorúsága nagyobb a tengernél. Soha nyugta nincsen, Éjjel nappal készen, A talpán kell állni.	1. Nincs boldogtalanabb a paraszt embernél, Mert nyomorúsága nagyobb a tengernél. Soha nyugta nincsen, Éjjel nappal készen, A talpán kell állni.
2. Cifrasággal teljes rongyos szúrdolmánya, Alig van szegénynek egy pipa dohánya. Fekete kenyérrrel, Egy kis leveskével Meg kell elégedni.	2. Már reggel jó korán ott terem az ispán, Kezében a csákány, robotra szólítván. Ha szavát megveti, Deresre fekteti alfelét fájlalván.
3. Már reggel jó korán ott terem az ispán, Kezében a csákány, robotra szólítván. Ha szavát megveti, Bezzeg megheveri A derest, jajgatván.	3. Egész nap dolgozik, ingyen fáradozik, Még meg sem köszönik, a sok dézsmát szedik. Ha pedig vétkeznek, A tömlöczbe teszik, Hol sem iszik, sem eszik.
4. Száraz gégejét csak a víz öblögeti, Éhes gyomrát pedig árpakenyér tölti. A sovány turóval, Hajdina-gombócczal Meg köll elégedni.	4. Otthon a dragonyos szabadon dombéroz, porciót midőn kér, azonnal ha nem hoz. Seggbe rúg a gonosz, azután futéroz, és szakramentéroz.
5. Egész nap fáradoz, de másért dolgozik, A sok dézsmát szedik, meg sem is köszönik. Ha pedig vétkeznek, A tömlöczbe teszik, Hol sem eszik, iszik.	5. Bíró az adóér, mester a stólaért, Zsidó és korcsmáros a borok áraért, Mindent elfoglalnak, Házbul majd kihúznak, Inget alig hagynak.
6. Bíró az adóért, pap, mester stólaért, Zsidó és kocsmáros pálinka áraért Zaklatják untalan, Mentsége hasztalan, Míg lelnek benne vért.	6. A száraz torkomat csak a víz öblíti, Az éhes gyomromat árpakenyér tölti, A száraz túróval, Hajdinagombóccal Meg kell elégedni.

1. táblázat. Bartók Elmúlt idők című férfikara 1. tétéle szövegének Erdélyi János, illetve Dubinszky Mátyás kiadványában szereplő változatai

vén kívül hasonló kezdetű szövege maradt még fenn Szirmay Antal *Quodlibet*-jében 1812-ből,²⁶ illetve Jankovich Miklós énekeskönyvében, 1789-ből.²⁷ Mindkettő a Dubinszky-nál szereplő szöveg variánsának tekinthető. Jankovich Miklósé teljesebb, abban a Dubinszky-nál hiányzó, de Erdélyi Jánosnál meglévő versszak („Cifrasággal teljes rongyos szúrdolmányom...”) is szerepel. Ami azonban Erdélyi Jánosnál hiányzik, megvan mindkét másik szövegben, igaz, 1812-ben Szirmaynál már csak egy sor erejéig:

26 *Világi énekek és versek 1720–1840*. Budapest: Unikornis kiadó, 2001 /A Magyar költészet kincsestára 97. /, 153.

27 Jankovits Miklós: *Világi énekek és versek 1789*. OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 175. Vö. Eckhardt i. m., 151–174.

Szirmay

Hol a porcióért rontják, ostromolják,
Hol pedig dézsmáért szidják, káromolják,

Jankovich

Otthon a foszlángos szabadon dombéroz
Midőn portiót szed, ha azonnal nem hoz,
Seggbe rúg a gonosz azután futéroz és szakramentéroz.

„*Cantio alia de portione*”

A fenti címmel bukkan fel először a téma Szentsei György 1711-ből származó daloskönyvében,²⁸ mely a 16. század közepétől 1704-ig tartalmaz igen értékes anyagot.²⁹ A Szentsei György³⁰ által adott cím alapján a szövegcsaládot, melyhez a Dubinszky-anyag is tartozik, porcióénekeknek nevezik.³¹

A Szentsei könyvében szereplő, saját tanúsága szerint 1697-ből származó ének (*Függelék 1.*) még az egész magyarság osztrákokkal szemben érzett rettenetes keserűségét közvetíti nekünk századok távlatából. Hogy valóban mekkora terhet rótt a porció³² a magyar lakosságra, arról a nádornak tizenkét évvel a Szentsei-dal lejegyzése előtt tett jelentéséből kaphatunk képet:

Az 1685. esztendőben a török elleni hadsereg eltartására 141 000 porció volt szükséges, s ebből 70 százalékot, azaz 96 000 porciót a magyar vármegyék voltak kénytelen fedezni. [...] [A porció] oly nagy éhhalált okoz, hogy a nép gyermekeit, feleségét, fiatal leányait eladja az idegen katonáknak [...] sokan lemészárolják családjukat, azután öngyilkosok lesznek, ezek kibujdosnak.³³

A kuruc időkben a hadiadó és behajtásának módja a tárgyalásokon fő sérelmi pontként szerepelt, végül sikerült elérni, hogy a nemességet ne, csak a parasztokat terhelje.³⁴

Az ének következő változata Jankovich Miklós énekeskönyvéből, 1789-ből,³⁵ vagyis a szatmári béke utáni időből, már teljesen más szöveg. Elhagyja a nemességre vonatkozó utalásokat, viszont megszemélyesíti a két rettenetes terhet, a Portiót és a Forspontot.³⁶ Ez az ének már nemcsak a hadiadó súlyosságát pontosan elénk táró keserű panaszt tartalmaz, hanem lázadásra is buzdít (*Függelék 2.*).³⁷ Abból, hogy ez a változat „A parasztember keserves éneke” címen 1790-ben ponyván is megjelent,³⁸ arra következtethetünk, hogy a maga korában általános népszerűségnek örvendhetett.

28 Szentsei György *daloskönyve*. Budapest: Magyar Helikon, 1977 /Bibliotheca Historica /, 151.

29 Uott, 11.

30 Róla szintén semmit sem lehet tudni. Feltételezik, hogy lelkész lehetett, és a kuruc korban bujdosásra kényszerült. Uott, 22.

31 *Magyar Néprajzi Lexikon*, IV. 265.

32 A Habsburgok által kivetett hadiadó neve, legyen az lótartás (*equilis*), vagy katonaporció (*oralis*). Legsúlyosabb formája a katonatartás, vagyis a hadsereg falvakban való elszállásolásának és élelmezésének kötelezettsége volt. *Magyar Néprajzi Lexikon* IV., 264.

33 Eckhardt: i. m., 152.

34 Uott.

35 Jankovits: i. m.

36 Előfogat-kötelezettség, melynek értelmében a jobbágyok kötelesek voltak ingyen vagy meghatározott összegért fuvarot vállalni. A kötelezettség sokszor a legnagyobb mezei munkák idején érte őket, ilyenkor az állatok agyonfáradása, elpusztulása nehezen pótolható veszteséget jelentett. *Magyar Néprajzi Lexikon* II. 209.

37 E változat első felbukkanása Szikszay András énekeskönyvében található 1750-ből. Eckhardt: i. m., 153.

38 *Öt szép új, mulatságos világi énekek* címen. Eckhardt: i. m., 154.

A szövegcsalád 1806-os, *Egri énekeskönyv*-beli változata³⁹ már elhagyja Portio és Forspont megszemélyesítését, ám sérelmeit újakkal megtoldva bőséges társadalmi panaszénekké válik, és jól mutatja a parasztság általános elégedetlenségét.

Bár a porcióének ilyen módon a nyomorúságos parasztsors terheinek kifejezésévé változott, a panaszének folklorizációjáról mégis alig van adat. Kodály Zoltán gyűjtésében található egy változat 1909-ből és kettő 1913-ból a Felvidékről (*Függelék 3.*),⁴⁰ amely változatok közül az 1909-est Bartók Béla is felvette népdalrendjébe,⁴¹ de egyéb adat a parasztság köréből nem került elő.⁴² Ortutay Gyula saját népdalgyűjteményébe szintén a Bartók Bélánál is szereplő nyitrai adatot vette fel.⁴³ A folklorizálódott szövegben, amely jóval rövidebb elődeinél, még megmaradt a kórusmű első tételével majdnem egyező kezdősor, de a „parasztember” szót már „szegény ember” váltotta fel, és az 1900-as évek elejére a porcióra való hivatkozás végleg eltűnt.

„Más, ellenkező”

Az *Elmúlt időkből* harmadik tételének az első tételre mintegy válaszoló versét – „Nincsen szerencsésebb a parasztembernél” – szintén Erdélyi Jánosnál találjuk.⁴⁴ Erdélyi gyűjteményének II. kötetében, a függelékben még egyszer visszatért az első kötet forrásaira, itt azonban a Bartók-kórus első tételének szövegét nem említette újra, a „Nincsen szerencsésebb” kezdetű szöveghez pedig csak ennyit írt: „Perkáta”. 1857-ben megjelent *Válogatott népdalok* című gyűjteményében újra szerepel a vers, de már más, hosszabb formában. Ez a hosszabb forma egy 1800-as évekbeli ponyván bukkant föl először (*2. táblázat*). Mivel ugyanez a szöveg szerepel Bándi Péter énekeskönyvében is, feltételezhető, hogy az „Öt szép világi énekek” ponyvafüzet a közvetlen forrása mind Erdélyi János két különböző szövegváltozatának, mind a Bándi Péter énekeskönyvében szereplő szövegnek.⁴⁵

A „Nincs boldogtalanabb...” kezdetű szöveggel ellentétben ehhez a vershez semmiféle dallami adatról nem tudunk.⁴⁶ Úgy tűnik, maga téma, a paraszti élet magasztalása is ponyván jelent meg először, 1757-ben.⁴⁷ Az akkor megjelent füzet két verset is szentelt a témának. Az első „A’ Szántó Vető Emberek Életinek Ditséreti”, a másik pedig a „A’ szegénységnek békességgel való szenvedéséről” szól. Az

39 *Világi énekek és versek*, 152–153.

40 Bereczki János–Domokos Mária–Olsvai Imre–Paksa Katalin–Szalai Olga: *Kodály Zoltán népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai*. Budapest: Zeneműkiadó, 1984, 304–305.

41 Bartók Béla: *Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991. A I. osztály 1–416, 27j. 212.

42 Szendrey Janka–Dobszay László: *A magyar népdaltípusok katalógusa*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1988, 795.

43 Ortutay: i. m., 1970, 573.

44 Somfai: i. m., 373.

45 *Öt szép világi énekek*. OSZK Plakát- és kisnyomtatványtár, 820.811. „Nyomtatott ebben az esztendőben”. Az OSZK adatbázisa az 1800-as évekre teszi a keletkezését. (2013.06.05.) Bándi Péter énekeskönyvében a közreadó maga is említi, hogy ponyva másolata. *Bándi Péter énekeskönyve*, 148.

46 Uott, 149.

47 *Mulatsági énekek*. Nyomtatott 1757-ik esztendőben. OSZK: TNY2.872. Vö. Eckhardt: i. m., 170.

Magyar Népköltési Gyűjtemény I.	Öt szép világi énekek: A' Paraszt' Bódogságáról
Nincsen szerencsésebb a paraszt embernél, Mert boldogabb sorsa minden mesterségnél. A paraszt, urakat, tartja a papokat, Tartja katonákat, és a koldusokat. Ha paraszt nem volna, kenyérünk sem volna, Ha ő nem szántana, mindnyájunk koplalna. Római császárok az ekét fölvtették, Királyságok előtt azt nagyra becsülték. Jó reggel a szántó ekéjét forgatja, Fur, farag, vasait földnek igazgatja. Reménységgel szegény, földeit megszántja, Megérett buzáját örömmel aratja.	Nincsen szerencsésebb a parasztembernél, Mert boldogabb sorsa minden mesterségnél. Nem cserél urakkal, Sem gazdag papokkal – Jobb dolga ezeknél. Nem félti pénzét, nem félti jószágát, Az ellenség ellen nem őrzi orszagát. Azért békességben, Nyugszik csendességben, Vigasztalja magát. Paraszt az urakat, tartja királyokat, Tartja a papokat, tartja deákokot, Tartja katonákat, Tartja koldusokat És a gazdagokat. Ha paraszt nem volna, ha ő nem szántana, Kenyerünk nem volna, ki-ki úgy koplalna, Ha ő nem kapálna, Torkunk megszáradna, És nagy kint okozna. Római császárok az ekét felvtették, Királyságok mellett azt igen nevelték, Mert látták javait, És sok jövedelmét Azért is kedvelték.

2. táblázat. Bartók Elmúlt időkől című férfikara III. tétéle szövegének Erdélyi János: Magyar népdalok és mondák című kiadványában, illetve az Öt szép világi énekek ponyvafüzetben szereplő változata

első szöveg hosszan sorolja a különböző mesterségeket és azok hátrányait, végül a paraszt életét hozza ki egyetlen tisztának és legjobbnak.

„A' Mester Embereknek Mercurius felel,
A'kiknek hazugsággal orrok lyuka szelel,
Mert ittak a Csészeből
Mercurius kezéből,
Mellyben vót hazugság,
Gazdagodni kívánnak,
Mással tsalárdul bánnak,
mind is tsak agság.⁴⁸
NB: Aki nem ilyen, ne végye magára.

Kalmárok álnokságát, Színes ravaszságát,
Katonának agságát, képzelt uraságát,
Tréfás Komédiásnak,
játszva lopó kotzkásnak,
Ne kivánd életét,
Tsak a Paraszt az Ember,
Agusztus és September,
Tartya becsületét.”

A költemény hitelét rontja, hogy szerzője a végén elárulja, ő maga már kiemelkedett a paraszti sorból. A vers befejezése, továbbá a sok ókori példa és latin kifejezés miatt feltételezhető, hogy szerzőjét elsősorban a falusi vagy falusi élethez kö-

48 Agság = aggodalom. Magyar Nyelvőr. Pest: Akadémiai Kiadó, 1891, 412.

zel álló értelmiség körében kell keresnünk. Az író itt dallami megjelölést is ad: „Nota: Meg-bolondúlt e’ világ’ s. a’t. De az utollyát kétszer kell egy formán mondani.” A második vers bibliai példákkal igyekszik vigasztalni a szegény sorsú embereket.⁴⁹ Dubinszky Mátyás 1787-es, idézett énekeskönyvében szintén közöl egy verset hasonló tartalommal, „más, ellenkező” címen (Függelék 4.),⁵⁰ közvetlenül a „nincs boldogtalanabb a parasztembernél” kezdetű után. Nyilvánvaló tehát, hogy ez a második szöveg az elsőre való reflektálásként, annak megfordításaként keletkezett,⁵¹ és hasonlóan a római kori pásztoridillekhez, az idill műfajába tartozik.⁵² Pásztoridillként megjelenik Jankovich énekeskönyvében, melynek lényegi elemeiben azonos variánsa szerepel Erdélyi Jánosnál is, de a téma folklorizációjára is van adat: „Nem bánom, hogy parasztnak születtem”⁵³ (Függelék 5.).

„Úr érte botot ád”

Az *Elmúlt időkből* „régí népi és mődalszövegei” közül a második tétel szövege népi eredetű kiszámoló, Ortutay a láncmesékkal és gyermekjátékokkal rokonítja.⁵⁴ A szöveg széles körűen van adatolva.⁵⁵ Bartók Béla változatában az utolsó sorok („úgy megütöm a kutyát, összesz... az inát”) elhagyásával a bot szó más értelmet nyer.

2. Újra a gyermek- és női karok szövegforrásainak nyomában

Somfai László tanulmánya elején említi, hogy a szövegeknek csak kétharmadát sikerült fellelnie.⁵⁶ A tanulmányában nem szereplő hat szöveg közül öt forrását sikerült felderíteni, a 8. számú *Ne menj el* további kutatásra vár.⁵⁷

Van egy gyűrűm

A fenti kórusmű szövegével lényegében teljesen egyezőt találunk Kálmány Lajos könyve, a *Szeged népe* I. kötetében (3. táblázat).⁵⁸

49 A fősvénység lelki terheit ecseteli, a gazdagot disznóhoz hasonlítja, a szegényeket a túlvilági igazsággal vigasztalja.

50 Eckhardt: i. m., 169.

51 Ortutay: i. m., 1970, 573.

52 Eckhardt: i. m., 168.

53 *Vikár Béla népzenei és népköltési gyűjteménye* (CD-rom). Szerk. Sebő Ferenc, Budapest: Hagyományok Háza, 2009, 0439b.

54 Ortutay: i. m., 1955, 482.

55 Ortutay 1970-ben megjelent *Magyar népdalok* című munkájában már három különböző adatot hoz rá, Vikár Béla gyűjteményében is szerepel. Az MTA BZK Zenetudományi Intézet publikált népzenei adatbázisa szintén több eltérő adatot hoz az ország különböző pontjairól: <http://db.zti.hu/24ora/dalok.asp> 2013.06.05.

56 Somfai: i. m., 359.

57 Ezt a verset hasztalan kerestem korabeli népköltési gyűjteményekben. Az átnézett folklórkiadványok (Lásd *Függelék 14.*) ismeretében azt mondhatjuk, hogy távol áll a magyar népköltészettől az ilyenfajta könyörgés. A magyar népi szövegekben a távozót legtöbbször önmagukban is költői átkok kíséretében szokás útjára bocsátani. Tekintettel arra, hogy Bartók Béla idegen nyelvterületen is jelentős gyűjtőmunkát végzett, a vers könnyen alapulhat idegen nyelvű gyűjtésein, de gondolhatunk saját költeményre is.

58 Kálmány Lajos: *Szeged népe*, I. Arad: Réthy Nyomda, 1881, 13.

Bartók Béla	Szeged népe
<p>Van egy gyűrűm, karika, Tegnap vette Janika, Ha még egyet ilyet vesz, Két karika gyűrűm lesz.</p> <p>Van egy kendőm, pepita, Tegnap vette kis Pista, Ha még egyet ilyet vesz, Két pepita kendőm lesz.</p> <p>Van egy bundám, asztrakán, Tegnap vette a babám, Ha még egyet ilyet vesz, Két asztrakán bundám lesz.</p>	<p>Van egy' gyűrűm karika, Tegnap vette Janika: Ha még egyet ijet vösz, Iccza te! Két, karikagyűrűm lösz.</p> <p>Van egy szoknyám pepita, Tegnap vötte kis Pista: Ha még egyet ije't vösz, Iccza te! Két, pepita szoknyám lösz.</p> <p>Van egy sipkám asztrakány, Tegnap vötte a rúzsám, Ha még e'gyet ije't olya't vösz, Iccza te! Két asztragány sipkám lösz.</p> <p>(Fölsőváros)</p>

3. táblázat. Bartók Béla Van egy gyűrűm című kórusművének szövege, a Kálmány Lajos kiadványában szereplő szöveg-változattal összevetve

Bartók Béla saját anyagában megváltoztatta a tájszólási elemeket, elhagyta a harmadik és negyedik sor közötti felkiáltást, a „sipka” szó helyett „bundá”-t, a szoknya helyett „kendő”-t, „rúzsám” helyett „babám”-at használt, bizonyára a könnyebb énekelhetőség kedvéért.

Lánycsúfoló

Az arcát festő lány mint gúny tárgya több népköltési gyűjteményben is felbukkan, érdekes adalékként a 19. század társadalmi viszonyainak megértéshez.⁵⁹ Bálint Örzse nevével szintén Kálmány Lajosnál találkozhatunk (4. táblázat a 212. oldalon).⁶⁰

Azon kívül, hogy Bartók Béla itt is kiigazítja az eredeti tájszólást, és apróbb, a könnyebb énekelhetőséget szolgáló változtatásokat tesz, a népi adathoz képest két új versszakot is találunk. Bartók harmadik versszaka csak ismétlése, komikus erősítése az eredetileg is létező másodiknak, végül hozzátesz még két sort, amely lyel lezárja a dalban feltett kérdést, erősítve az arcfestés nélkül kevésbé szép lány kigúnyolását.

59 A témát megtaláljuk a ZTI által publikált népzenei adatbázisban, a GR066BD számon: http://db.zti.hu/24ora/dalok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbGoToGridRow&VBSdbIndex_1=4 2003.06.05., illetve Limbay Elemér könyvében az 1083-as számon, itt a lányt Göndör Márinak hívják. Lásd Limbay Elemér: *Magyar daltár: a magyar nép dalainak egyetemes gyűjteménye dallam szerinti rendben*, I–VI. Győr: Hennieke, 1880–1888.

60 Kálmány Lajos: *Szeged népe*, III. Arad: Bába Sándor könyvsajtóján, 1891, 74.

Bartók Béla	Szeged népe
Bálint Örzse belenez a tükörbe: – Édes anyám, jól vagyok-e kifestve? – Jól vagy, lányom, meg nem látszik a szeplő. A tánchelyen te leszel a legelső. Bálint Örzse szép aranyos kis tükre, Elpattant ám annak a legközepe. Jaj, most szegény hogyan fesse ki magát, Hogy fesse ki azt a halvány orcáját. Bálint Örzse hejehuja kis tükre, Tönkre ment ám annak a legközepe; Most ő magát hogy festi ki, Hogy festi ki azt a két szép orcáját? Meg is látszik, meglátszik majd a szeplő, A tánchelyen ő lesz majd az utolsó.	Bálint Örzse belenez a tükörbe: Édös anyám jól vagyok-e kifestve? Jó vagy l'ányom, nem lácczik a szeplő, A tánchelyön te löszöl a legelső. Bálint Örzse aranyos tükre, Kidurrogott annak a közepe, Jaj mos' szegény mibű festi ki magát, Aszt a szörnyen halovány orcáját. (Szőreg)

4. táblázat. Bartók Béla Lánycsúfoló c. kórusművének szövege, a Kálmány Lajos kiadványában szereplő szövegváltozattal összevetve

Leánykérő

A *Leánykérő* kezdetével teljesen egyező szöveget Vikár Béla *Somogy megye népköltése* című gyűjteményében⁶¹ találhatunk. A két szöveg eltérése mindössze annyi, hogy Bartók Béla a „páros kis kés” és a „töltött malac” helyére az „el se mennék a házadból eladó lány nélkül” szöveget illesztette, illetve a gyermekjáték végéhez egy másikat toldott, feltehetően a Kiss Áron gyermekjáték-gyűjteményében lévő változatok közül (5. táblázat).⁶²

Csujogató

Ez a szöveg a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* két kötetében is szerepel, majdnem teljesen egyező szöveggel, Bartók Bélához a III. kötetbeli változat áll közelebb.⁶³ Bartók Béla az első két versszakot teljesen megtartotta, csak a vers végére illesztett még egy más, rövid csujogató szöveget („Kedve ma kinek nincs, annak egy csepp esze sincs!”)⁶⁴ és lényegében ismétlést (6. táblázat a 214. oldalon).

Párnás táncdal

Ennek a kórusműnek a szövegét teljes egészében tartalmazza Kriza János 1863-ban megjelent gyűjteménye.⁶⁵ A románc alatt annak címére magyarázatul Kriza az alábbi megjegyzést illesztette:

61 Vikár Béla: *Somogy megye népköltése*. Budapest: Athenaeum, 1906 /Magyar népköltési gyűjtemény. Új folyam, VI./, 261–262.

62 Szabó: i. m., 22.

63 Erdélyi: i. m., II., 218., III., 78.

64 Rövid, táncközi felkiáltás, ld. Endrődy Sándor: *Magyar népdalok*. Budapest: Franklin Társulat, 1906, 217.

65 Kriza János: *Vadrózsák*. Bukarest: Kriterion, 1975, 142–143.

Ezen dal közben az ifjak körbe állanak, melynek közepén egy ifjú áll kezében párnát tartva és szemlélgetve körös-körül, míg a körből kiválasztván egy leányt, a párnát elébe teszi és arra térdepel; mire a leánynak is le kell térdepelni, választója csókját elfogadni, aztán a párnával a kör közepébe kiállani az ifjú helyére, körülszemlélődni s a fennírt módon a körbeli ifjak közül egyet választani, stb.⁶⁶

A két szöveg összevetésekor jól látható, hogy Bartók Béla apróbb változtatásai a jobb versezetet és jobb énekelhetőséget szolgálták. Az eredeti szövegbe való lényegi beavatkozásnak tekinthető, hogy gyermekét Bartóknál a fehér gerlice, a pártát pedig a bagoly asszony siratja, így a szöveg kicsit más értelmet nyer (7. táblázat a 215. oldalon).

Bartók Béla	Vikár Béla
– Mit kerülöd-fordulod Az én házam táját?	Mit kerülöd-fordulod Az én házom táját?
– Azt kerülöm-fordulom A te házad táját:	– Azt kerülöm-fordulom A te házad táját :
Van néked, van néked Szép eladó lányod.	Van néköd, van néköd, Szép eladó lányod!
– Nincs nékem, nincs nékem, Szép eladó lányom.	[–] Nincs neköm, nincs neköm Szép eladó lányom.
– Se türd, se tagadd, Vásárnapján láttam:	– Se túrd, se tagadd; Vásár napján láttam:
Piros almát árult, Vettem is belőle, Most is van a zsebembe.	Piros ólmát árút, Vöttem is belüle, Öttem is belüle,
Ki se mennék az ajtódon Páros gyűrű nélkül, El se mennék a házadból Eladó lány nélkül.	Most is van a zsebömbe ! Ki se mönnék kis ajtómon Páros gyűrű nélkül, Páros kis kés nélkül, Tőtött malacz nélkül.
– Mi tűrés, tagadás, Csak ki kell vallanom: Van ám nékem szép eladó lányom; Sárarany a haja, Szemöldöke barna, Piros az orcája, Karcsú a dereka, Hej, piros a szája. Néked, néked adom én, Néked adom a lányom, Néked adom én.	Adja kétök Elú a kétök Szép eladó lányát! (Csököl)

5. táblázat. Bartók Béla Leánykérő című kórusművének szövege, a Vikár Béla kiadványában szereplő szövegváltozattal összevetve

Bartók Béla	MNGY III.
Hej, legény, a táncba, Itt a leány, szedd ráncba! Ugrasd, forgasd, mint orsót, Köszönts reá a korsót! Hej, élet, gyöngyélet, Ez az élet gyöngyélet! Sarkantyúd zörögjön, Fényes patkód dörögjön, Kezed-lábad mozogjon, A lejtűre hajoljon! Hej, élet, gyöngyélet, Ez az élet gyöngyélet! Kedve ma kinek nincs, Annak egy csepp esze sincs; Üsd össze a bokádat, Úgy ugrasd a babádat! Hej, élet, gyöngyélet, Ez az élet gyöngyélet!	Nosza legény, a tánczba, Itt a leány szedd ránczba, Ugrasd, forgasd, mint orsót, Köszönts reá a korsót, Ez az élet gyöngyélet. A sarkantyúd zörögjön, Fényes patkód dörögjön, Kezed, lábad mozogjon, A lejtűre hajuljon. Ez az élet gyöngyélet. Hipp hopp, itt is, amott is, a mi házunk előtt is, Menjünk táncba, vigadjunk, Egyet kettőt ugorgyunk, Ez az élet gyöngyélet.

6. táblázat. Bartók Béla Csujogató című kórusművének szövege, az Erdélyi János kiadványának III. kötetében szereplő szövegváltozattal összevetve

ÖSSZEGZÉS

Munkám során elsősorban a Somfai László által elkezdett szövegtudományt kívántam folytatni, illetve a férfikarok műköltési szövegeinek eredetét igyekeztem feltárni. A férfikar első tételének szövege több száz évvel ezelőttig, a török harcokig nyúlik vissza, a porcióénekek késői származéka. Részben folklorizálódott ugyan, de Kodály Zoltán 1900-as évek elejéről származó adatai után már nem került gyűjtésből elő. A harmadik tétel szövege a panaszénekre való reflektálásként, mint annak ellentéte született, így keletkezése is majd száz évvel későbbre tehető. A folklórba csak változata ment át.

A Somfai-dolgozatból hiányzó kórusművek közül ötnek sikerült az eredetét meglehetősen biztonsággal azonosítani, a „Ne menj el” kezdetű szövegforrása további kutatásra vár. A további kutatást megkönnyítendő jelen tanulmány végén közöljük a kutatáshoz felhasznált 1935 előtti népköltési gyűjtemények, illetve az 1935 előtt gyűjtött anyagot is tartalmazó gyűjtemények bibliográfiáját.

Bartók Béla	Vadrózsák
Puszta malomba Cserfa gerenda, Rajta sétikál Bagoly asszonyka. Utánna sétál Fehér gerlice: – Mért sírsz, mért sírsz te Bagoly asszonyka? – Hogy is ne sírnék, Fehér kis gerle: Honn felejtettem Záros ládámat, Benn felejtettem Gyöngyös pártámat; Jaj, gyöngyös pártám, Szép záros ládám! Puszta malomba Cserfa gerenda, Rajta sétikál Fehér gerlice. Utánna sétál Bagoly asszonyka: – Mért sírsz, mért sírsz te Fehér gerlice? – Hogy is ne sírnék, Bagoly asszonyka: Honn felejtettem Rengő bölcsőmet, Rengő bölcsőben Síró gyermeket, Jaj, rengő bölcsőm, Síró gyermekem!	Puszta malomba Cserfa gerenda, Rajta sétikál Bagoly asszonyka. Utánna sétál Fehér gerlice: – Mé sírsz, mé sírsz te Bagoly asszonyka? Hogyne sírnék, te Fejér gölice! Hon felejtöttem Rengő bölcsőmet Benn felejtöttem Síró gyermeköm; Jaj, jaj, gyermeköm, Síró gyermeköm! Mé sírsz, mé sírsz, te Fejér gölice? Hogyne sírnék, te Bagoly asszonka! Hon felejtöttem Záros ládámat, Benn felejtöttem Gyöngyös pártámat; Jaj gyöngyös pártám, Szép gyöngyös pártám!

7. táblázat. Bartók Béla Párnás táncdal című kórusművének szövege, a Kriza János kiadványában szereplő szöveg-
változattal összevetve.

Függelék

1. *Cantio alia de portione*

Ó, szegény magyarság, mit gondolsz magadban?
Azt tudod, jól nyugszol te nemes ágyodban,
Avagy vígan táncolsz szabott kuriádban,
Sípoltatod magad kárpitós házodban?

Nyájasságod után mensz az vadászásra,
Jóakaróiddal meg más mulatságra,
Természeted szerént az jó társoságra,
Gondolod, majd juthatsz előbbi vígságra?

Ne higgy, mert igen megtréfál az remínség,
Más nótát fúj neked idegen nemzetség;
Nézd el csak, mint regnál rajtad az németység,
Már a te országod, életed is kétség.

Az akciza után az repetáció,
Bészálta tehozzád az kontribúció,
Mely is te népednek nagy konturbáció,
Kit nem orvosolhat retifikáció.

Megkérték, s megkérrik túled az porcziót,
Vármegyékre osztják számtolan sok adót,
Megnézik házodnál te kincses ládádat,
Elvonják alúlad paplanos ágyadat.

Szabadságod ellen házodban is beszáll,
Úri módon bízást énekölve sétál,
Te nemes fejedre túle sok huncfut száll,
Azt mondja: házodtúl máshova távozzál.

Rettentő hatalmát kölletik kerülnöd,
Magad cselédestül más szállásra menned,
Az hol nem adatik az te csöndességed,
Hanem köll szenvedned igen nagy ínséged.

Ajtódat kanóttal ő elpecsétölte,
Muskotérokka azt környül kerítette,
Istrázsát penig mellé helyeztette,
Igaz húségedet eképpen fizette.

Ágyodban nem fekhetsz, mert elordinálta,
Asztalod nem tiéd, mert rajta az kártya,
Több német urakat kártyázásra várja,
Ez Magyarország egyik nagy igája.

Az kártyát elunván, kezd az kockázáshoz,
Kockázása után az dohányzáshoz,
Ezzel sem elégszik alkalmatlansághoz,
Másra lépik, mely nincs országunk javához.

Abrakot és szénát kér az lovainak,
Szép fehér lány cipót hordat éh gyomrának,
Gyöngö levest, tyúkhúst parancsol szájának,
Édes, lángízű bort hordat ő torkának.

Emellett forspontot kínszerít meglennyi,
Az hová kívánja, sörényen elmennyi,
Egy pár citromér is messzi elküldenyi,
Kedvének, kényének eleget köll tennyi.

Ha ellene támoc, neved csak rebellis,
Ellened föltámad házodban nyolcszor is,
Szabadságod ellen kikerget tízszer is,
Egy órában téged fenyeget hússzor is.

Azonban pálcáját emeli fejedre,
Kéméletlenül vér, csel? ott az földre,
Nem is mersz szállanyi magad mentségére,
Fejet köll hajtand ő engedelmére.

Ha kvártélyból kimegy, semmidet sem hagyja,
Minden javadat magának takargya,
Idegeny országra szekerekkel hordja,
Házad elpusztuljon, szintén azt akarja.

Gondolod olyankor, hol magyar szabadság,
Hol van Mátyás király, kinél volt igazság;
Földben temettetett véle az uraság,
És az szép nemesség, lón keserves rabság.

Hol van országodnak öröme, s vígsága,
Hol szép regulája, privilégioma,
Hol tündöklő napja, ragyogó csillaga?
Eltűntenek, vagyunk idegenyek rabja.

Föltámodtál egyszer, de nem vala haszna,
Jó híred és neved azzal megcsorbula,
Mert erőt vett vala, téged megtromfola,
Te fejedrül másra esék az korona.

Kihez hajtod fejed, nyomorult magyar nép,
Ki oly erőtlen vagy, mint sárból formált kép?
Annyi szabadságod bizony immár nem ép,
Ki annak előtte voltál szép kényes nép.

Ki más országoknak régen parancsoltál,
Te vitézségeddel sok népet meghajtál,
Idegeny nemzetet vitézül levágtál,
Sok vígtoriákkal tirumfust tartottál.

Mast nem parancsolhatsz, mert nagy te rabságod,
Miként fújják, néked csak úgy köll táncolnod,
Idegeny nemzetre szállott szép országod,
Tüled elvétellett arany szabadságod.

Kérjed Istenedet, megvigasztal téged,
Csak nagy tisztólettel mindenkor böcsülled,
Szívedet, lölködöt hozzá fölemeldjed,
Előbbi koronád megadja tenéked.

Ez egynéhány versek Magyarország dolgát
Mutatják, és írják nagy nyomorúságát,
Mert ő elvesztette régi igazságát,
Jó Mátyás királynak drága szabadságát.

Az ezerhatszázban és kilencvenhétben,
Az pünkösöd havának második hetiben,
Írám ez verseket szomorú szívemben,
Az Magyarországbán való nagy ínségben.

Dicsértessél mennyben, fölséges Úristen,
Az te szent fiaddal fénlő dicsőségben,
Szentlélekkel együtt szánj meg kérésünkben,
Az Magyarországot tartsd meg békességben.

Ámen. Finis.

2.

Vagyon hazánkban két gonosz ember,
A Portio Pál és a Forspont Péter,
Ez a portio mindenkor földhöz ver,
Forspont pediglen ökröt, lovat kér.

Fogjuk meg koma azt a porciót,
Vessük láncra az executiót,
Aki minekünk nem hoz semmi jót,
Nem mondjon házamban ezután berdót.¹

E az portio mitsoda ember
Lovon jár, kiált: gib mein liber haber,
Házamba beszáll, ágyamban hever,
Magamat pedig hidegre kiver.

Vedd el Úristen rólunk e terhet,
Vesd ki hazánkából e rossz két embert,
A Portio Pált és a Forspont Pétert,
Tehessünk még egyszer ökörré, lóra szert.

A portioért mindent elattam,
Örökségemet zálogba hánytam,
Rongyos bocskorban alig maradtam
Öt, hat hét rívó gyermek van rajtam.

Két kasza kövöm, egy tsép hadaróm
Egy fa tarisznyám, egy somfa botom,
Semmi sintsen több még is úntatom (?)
A porcióért exequáltatom.

Két tulkom vala, azt is megölte,
Bunta ketskémet taval meg ette,
Legjobb disznómat szekérre tette,
A tikjaimnak nyakokat szedte.

Falunkba beszáll, kiáltja a bírát,
Hozzak meg mindjárt mindnyájan a taksát,
Forspont pediglen üti a polgárt,
Ha nem megy hamar, megadja díját.

Én is ez előtt friss cipót ettem,
Más szántóföldjén a kalászt nem szedtem,
A porcióért búzát fizettem,
Zabból kalácsot bizony nem ettem.

1 Thaly Kálmán megjegyzése: „Berdó”= „Wer da?” Német örkiáltás. Ld. Thaly Kálmán: Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok. Pest:Laufer Vilmos, 1867, 381.

3.

CZINKA PANNA, 16 (a)
Parasztkórus

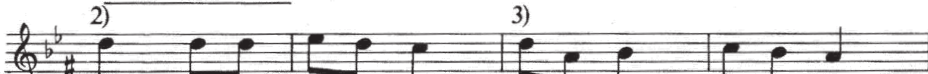
$\text{♩} = 72 - 76$

1)

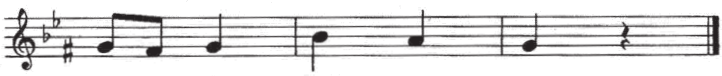
1. Nincs boldog - ta - lanabb a sze - gény em - ber - nél,

1)

Mert an - nak baj - ja - i nagyobb a ten - ger - nél!

2)

So - ha nyug - ta nin - csen, Éj - jel nap - pal ké - sen

3)

A tal - pán kell len - ni.

$\text{♩} = 60$

1)

2)

3)

Szilice (Gömör)

2. Bíró az adóér, pap, mester stólaér,
Zsidó vagy kocsmáros pálinka áraér,
Mindent elrabolnak, házamból kidúlnak,
Inget alig hagynak.

Gice (Gömör) Jakab Andrásné (45)

Kodály, 1913.

Forrás: *Kodály-Rend* 7520-7521, támlapok, Kodály kézírása, (azonos lejegyzés két leírásban, két időpontból).

4.

Azt gondolja, ki nem tudja a parasztéletnek állapotját, boldog voltát a szegény embernek, hogy már ennél nincs keservesb és szolgáladdal nincsen terhesb, nekem pedig igen tetszik, legkönnyebbnek látszik.

Elfáradván, s megizzadván a síkos mezőben, kifordulok, s vidámulok árnyékos erdőben, itt a fáknek szemlélése, madaraknak éneklése többet érnek kastélyoknál, minden muzsikánál.

Hogyha bírnék, bővelkednék Dárius kincsével, ezt győzném, megelőzném Crézus erszényével, el nem hagynám én ekémet, bárki nekem mit ígérne, mivel kedveskedne.

Nem szoktam én szélcsapással élni ravaszszággal, hogysesem kincseken küszködni, avagy prédálódni.

5.

Nem bánom, hogy parasztnak születtem,
Azt sem bánom, hogy gulyássá lettem.
Mint gulyásnak jól van állapotom,
Törvénytévő az én görcsös botom.

Kis furulyám szomorúfűz ága,
Temetőbe szomorkodik fája.
Most metszettem egy szép sírhalomról,
Nem csoda, hogy ily siralmasan szól.

Barom fekszi körül cserényemet,
Hat komondor estrázsol engemet.
Hat bojtárnak vagyok fejedelme,
Úgy tisztelnek: gazdám őkegyelme.

Adj egy csókot csattanósat,
Házassági foglalót, foglalót!
Majd elmenjünk előre, előre,
A csillagos egekbe!

Ha gyócs ingem, gatyám széltől lobog,
Leányoknak szíve értem dobog.
Szeretóm a csaplárosné lánya,
Nem ér vele arany, ezüst bánya.

Angyal Pannikát majd el is viszem,
Híres-nemes gulyásnévá teszem.

(Gáspár Mihály, 1899. december 5., Mezőkövesd)

A szövegkutatáshoz átnézett, a lábjegyzetekben nem szereplő forráskiadványok bibliográfiája

- 100 Magyar népdal. Gyűjtötte, s Bognár Zongora-kíséretében kiadta: Füredi Mihály, a Magyar Nemzeti Színház dalszínészeti tagja. Pest: Emich Gusztáv, 1861
- 101 magyar népdal. Karácsony Sándor és Mathia Károly közreműködésével szerk.: Bárdos Lajos; átnézte és előszóval ellátta: Kodály Zoltán. Budapest: Magyar Cserkész Szövetség, 1929
- Arany János népdalgyűjteménye. Közzéteszi Kodály Zoltán és Gyulai Ágost. Budapest: Akadémiai kiadó, 1952
- Arany László, Gyulai Pál: *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*. Magyar népköltési gyűjtemény. Új Folyam. I. Pest: Atheneum, 1872
- Bálint Sándor: *Szeged népe*. Új gyűjtés. I. Szeged: Prometheus Nyomda, 1933
- Bartalus István: *101 magyar népdal éneke és zongorára*. Pest: Rózsavölgyi és Társa, 1861
- Bartalus István: *Magyar népdalok: egyetemes gyűjtemény*. I-VII. Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság–Rózsavölgyi és társa, 1894–1896
- Bartók Béla: *Magyar népdalok: egyetemes gyűjtemény*. Sajtó alá rend.: Kovács Sándor és Sebő Ferenc. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991
- Bartók Béla-Kodály Zoltán: *Népdalok*. Erdélyi magyarság. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1923
- Benedek Elek: *A magyar népköltés gyöngyei: a legszebb népdalok gyűjteménye*. Budapest: Athenaeum, 1896
- Bognár Ignác: *50 eredeti nép- és magyar dal*. I?II. Pest: I. Rózsavölgyi és Társa 1856., II. Emich Gusztáv, 1857
- Döbrentei Gábor: *Huszárdalok*. Pest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1847
- Dura Máté: *A magyarok daloskönyve: a legszebb, legjobb, legújabb, legfelkapottabb szerelmi, dévaj, hazafias, bor- elbeszélő és katonadalok kincsháza*. Budapest: Rákosi Jenő Budapesti Hírlap újságvállalata, 1906
- Ecsedi István?Bodnár Lajos: *Hortobágyi betyár- és pásztornóták*. Debrecen: Méliusz könyvkeredkedés, 1927
- Erdélyi János: *Válogatott magyar népdalok*. Pest: Heckenast Gusztáv, 1857
- Gömöri Jenő Tamás: *Katona nóták*. Budapest: A 12. császári és királyi gyalogezred Rokkant Alapja, 1916
- Gömöri Jenő Tamás: *A nagy háború katona nótái*. Nagybecskerek: A 12. császári és királyi gyalogezred Rokkant Alapja, 1918
- György Lajos: *Arokalyi énekek*. Kolozsvár: Református kollégium, 1811
- Hercegh Viktor: *Népdalok*. Pest: Landerer és Heckenast, 1846
- Kálmány Lajos: *Koszorúk az Alföld Vad virágaiból*. I-III. Arad: Réthy Ny., 1877?78

- Kecskeméthy Csapó Dániel: *Dalfuzérke válogatott, népszerű dalokból*. I-IV. Pest: Heckenast Gusztáv, 1844–46
- Kecskeméthy Csapó Dániel: *Nemzeti Dalok és Marsok*. Pest: Emich Gusztáv, 1847
- Kiss Áron: *Magyar népi gyermekjáték-gyűjtemény*. Budapest: Hornyánszky Viktor könyvkereskedése, 1891
- Kiss Lajos: *Régi népdalok Hódmezővásárhelyről: 86 dallam magyar szöveggel*. A magyar föld és népe. Karcag: Debreceni Egyetem Földrajzi Intézet, 1927
- Köváry Béla: *Göcseji népdalok*. Budapest: Abafi Lajos, 1876
- Kriza János: *Csókálányok*. Vál.: Kriza Ildikó, sajtó alá rend.: Kormos István és Orosz János. Budapest: Móra Ferenc Ifjúsági kiadó, 1972
- Kriza János: *Vadrózsák*. Kolozsvár: Stein János, 1863
- Kodály Zoltán: *Nagyszalontai gyűjtés*. Magyar népköltési gyűjtemény. Új folyam. XIV. Budapest: Kisfaludy Társaság, 1924
- Lajtha László – Molnár Imre: *Játékország*. Budapest: Egyetemi Nyomda, 1929
- Limbay Elemér: *Magyar daltár: a magyar nép dalainak egyetemes gyűjteménye dallam szerinti rendben I-VI*. Győr: Hennicke, 1880-1888
- Medgyes Lajos: *Erdélyi lant*. Kolozsvár: Lyceum Nyomda, 1846
- Nagy József: *Legújabb szegedi népdalok*. Szeged: Traub B. és Társa, 1878
- Mátray Gábor: *Magyar népdalok: egyetemes gyűjtemény*. I-III. Buda: I. Pest: Egyetemi Nyomda, 1852, II. Emich, 1854, III. Schwerzig, 1858
- Mailand Oszkár: *Székelyföldi gyűjtés*. Magyar népköltési gyűjtemény. Új folyam. VII. Budapest: Atheneum, 1905
- Magyar-oroszlalok*. A hazai nem magyar-ajkú népköltészet tára. II. Ford.: Fincicky Mihály. Pest: Kisfaludy Társaság, 1870
- Ortutay Gyula: *mondotta Vincze András béreslegény, Máté János gazdalegény*. Szeged: Magyarország Hírlap- és Nyomdavidallalat Rt, 1933
- Pap Gyula: *Palócz népköltemények*. Sárospatak: Főiskolai Nyomda, 1865
- Pátria Magyar népzenei gramofonfelvételek*. (CD-Rom). Szerk. Sebő Ferenc. Budapest: Fonó Zeneház, 2007
- Román népdalok*. A hazai nem magyar-ajkú népköltészet tára. III. Ford. Ember György, Grozecsku Julian, Vulcanu József. Budapest: Kisfaludy Társaság, 1877
- Sebestyén Gyula: *Dunántúli gyűjtés*. Magyar népköltési gyűjtemény. Új folyam. VIII. Budapest: Atheneum, 1906
- Szakál Lajos: *Czimbalom, mellyen a ki olvasni tud, negyven új dalt verhet*. Buda: Egyetemi Nyomda, 1843
- Szakál Lajos: *Czimbalom: eredeti népdalok, és rokonnemű más népies versezetek*. Pest: Szakál Lajos, 1868
- Székely Sándor: *Szerelmi népdalok*. Budapest: Aigner Lajos, 1876
- Székely Sándor: *Tréfás- és csúfolódó dalok*. Budapest: Aigner Lajos, 1876
- Szelestey László: *Kemenesi czimbalom*. Pest: Müller Gy., 1853
- Szini Károly: *A magyar nép dalai és dallamai*. Pest: Heckenast, 1872
- Tót népdalok*. A hazai nem magyar-ajkú népköltészet tára. I. Ford. Szeberényi Lajos, Lehoczky Tivadar, Törs Kálmán. Pest: Kisfaludy Társaság, 1866
- Török Károly: *Csongrád megyei gyűjtés*. Magyar népköltési gyűjtemény. Új folyam. II. Pest: Atheneum, 1872
- Vargha Gyula: *Magyar népdalok*. Budapest: Franklin, 1928
- Vásárhelyi daloskönyv*. Kiadta: Ferenczi Zoltán. Budapest: Franklin-Társulat, 1899
- Vikár Béla népzenei és népköltési gyűjteménye* (CD-rom) szerk.: Sebő Ferenc. Budapest: Hagyományok Háza, 2009
- Vikár Béla: *A magyar népköltés remekei*. Budapest: Franklin Társulat, 1906
- Vikár Béla: „Szállj el fecskemadár Hevesen keresztül”: *101 ballada és balladaszerű dal Eger környékéről*. Öszeáll. Nagy Miklós. Eger: Gárdonyi Géza Társaság, 1877/78

ABSTRACT

IMOLA V. SZÚCS

„SINGING PRESERVES TIME”

Once More on the Trail of the Textual Sources of Bartók’s Choruses for Male or Female Voices

The preliminary step to this study was László Somfai’s monograph published in 1969 in which he identifies the textual sources of all except six of Béla Bartók’s choruses for male or female voices. Among these the first and last items of the three movements of his cycle *From Olden Times* for men’s voices differ from the rest in their source of text: whereas in all the others the composer turned to folk poetry, in these two items he deliberately chose words from composed songs. In the first part of the present study I examine the historical and literary background of these two choruses, together with their relationship to folk poetry and literary poetry. In the second part I search for the textual sources of the missing six choruses mentioned above from the *27 Choruses*; of these I have managed to identify five (*Pillow Dance, Suitor, Jeering, I have a ring, Girls’ Teasing Song*).

Imola V. Szúcs began her musical studies as a singer. She gained her first diploma in the church cantor department of the Baptist Theological Academy, and along with this studied solfège, music theory and choral conducting at the Music College in Miskolc. Her graduation dissertation was on the mutual influences of folksong and folk singing. As an MA student in the Musicology department of the Liszt Academy she wrote her dissertation on the operatic performance history of *Bluebeard’s Castle*. Her chief spheres of interest are the history of opera, the influence of folk singing on folksong and the use of folk sources in later examples of composed music. At present she is working on the preparation of scores for the complete Erkel edition and teaches music history at the Leo Weiner Music College.